

Konferencja „Dąbrowszczacy w trzech odsłonach: wojna domowa, II wojna światowa, PRL”, Gdańsk, 26–28 czerwca 2018 r.

**Conference “Dąbrowszczacy in three stages: Civil War,
World War II, Polish People’s Republic”, Gdańsk, 26–28 June 2018**

Historia działalności członków XIII Brygady Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego obrosła w wiele legend promowanych przez propagandę komunistyczną, które jeszcze w czasie trwania samej wojny domowej w Hiszpanii zniekształcały jej obraz. W latach tzw. Polski Ludowej bezrefleksyjnie podnoszono go do rangi jednego z symboli nowej władzy. Kolejne place i szkoły noszące imię „dąbrowszczaków” opowiadały historię rzekomego bohaterstwa i poświęcenia ideałom, przemilczając wszystko, co by tę propagandową wizję miało w jakimkolwiek stopniu podważyć. Do końca lat osiemdziesiątych wszelkie próby krytycznego spojrzenia na historię Polaków biorących udział w hiszpańskiej wojnie domowej uniemożliwiały instytucje cenzury. W wyniku braku tej dyskusji do dziś w przestrzeni publicznej bardzo popularny jest jednowymiarowy, stworzony przez propagandę komunistyczną, obraz dąbrowszczaków. By wypełnić tę lukę, w dniach 26–28 czerwca 2018 r. kilkudziesięciu badaczy z kilku państw wzięło udział w zorganizowanej przez Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku oraz Instytut Pamięci Narodowej (IPN) konferencji naukowej pt. „Dąbrowszczacy w trzech odsłonach: wojna domowa, II wojna światowa, PRL”. W trakcie trwających trzy dni obrad, złożonych

SPRAWOZDANIA

z 10 paneli, ich uczestnicy podzielili się nie tylko często mało znanymi faktami dotyczącymi drogi członków Brygady przewijających się w poszczególnych referatach, ale również genezy samej wojny domowej oraz tła międzynarodowego wydarzeń. Nie zapomniano również o powojennych losach dąbrowszczaków, a także procesie tworzenia się wokół ich sylwetek legendy oraz samego jej funkcjonowania – zarówno w przestrzeni publicznej, jak i m.in. muzealnej.

Zebranych prelegentów i gości przywitał dr Marek Szymaniak, kierownik Działu Naukowego Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, który pokrótce przybliżył przedmiot konferencji, zakreślając również ramy tematyczne obrad. Następnie oddał głos organizatorom. Jako pierwszy wystąpił dr Karol Nawrocki, dyrektor Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. W swojej przemowie zaznaczył m.in., że w trakcie konferencji zostanie poruszona kwestia pozostałości mentalnych po sowieckim totalitaryzmie, jakim jest zjawisko dąbrowszczaków. Złożył również podziękowania wszystkim osobom zaangażowanym w przygotowanie konferencji. Następnie głos zabrał prof. dr hab. Mirosław Golon, dyrektor gdańskiego Oddziału IPN. W swoim wystąpieniu zaznaczył, że to trwająca obecnie dyskusja o dekomunizacji przestrzeni publicznej, w której elementem sporu są właśnie dąbrowszczacy, jest jednym z powodów organizacji konferencji.

Bezpośrednio po wystąpieniach organizatorów rozpoczął się pierwszy panel dyskusyjny, zatytułowany „Wojna domowa w Hiszpanii – aspekty międzynarodowe”. Prowadzący go dr Mariusz Krzysztofiński z Oddziałowego Biura Badań Historycznych w Rzeszowie oddał głos dr. Pablo de la Fuente de Pablo, reprezentującemu Katolicki Uniwersytet Lubelski, który wygłosił referat pt. *Droga do wojny. II republika hiszpańska 1931–1936*. Przedstawiona przez niego konstrukcja zdarzeń, która stała się genezą hiszpańskiego konfliktu, niewątpliwie była cennym wprowadzeniem do wystąpienia dr. hab. Tadeusza Miłkowskiego z Uniwersytetu Warszawskiego *Frankistowskie prześladowanie kleru i polityków katolickich podczas wojny domowej i bezpośrednio po niej na tle prześladowań religijnych tego okresu*. Prelegent zawarł w nim najnowsze ustalenia dotyczące strat duchowieństwa katolickiego w czasie tego konfliktu. Jako ostatni w tej części głos zabrał dr Bartosz Kaczorowski z Uniwersytetu Łódzkiego, który w swoim wystąpieniu „*Przyjazna, ale podejrzliwa*”. *Portugalia Antonia de Oliveiry Salazara wobec Hiszpanii narodowej w latach 1936–1939* wykazał złożoność stosunków hiszpańsko-portugalskich w okresie wojny domowej.

Następnie zebrani na sali otrzymali szansę na zadanie pytań referentom. Największe zainteresowanie wzbudziły ustalenia poczynione przez dr. Pablo de la Fuente de Pablo oraz dr. hab. Tadeusza Miłkowskiego, nad którymi wybuchła ożywiona dyskusja.

Drugą z części prowadzonych tego dnia obrad – „Organizacja Brygad Międzynarodowych” – podzielono na dwa panele. Pierwszy, prowadzony przez dr. hab. Karola Sacewicza z Delegatury IPN w Olsztynie, rozpoczął referat autorstwa dr. Mariusza Krzysztofińskiego zatytułowany *Front Ludowy jako nowa metoda działania Kominternu*. Poruszono w nim m.in. kwestie propagandowego i taktycznego wykorzystania koncepcji frontu ludowego przez Sowietów, a także jej realizacji w różnych państwach. Do roli decydentów Związku Sowieckiego nawiązywał również w swoim wystąpieniu, pt. *Funkcjonariusze Komunistycznej Partii Polski w Hiszpanii*, dr Paweł Libera z Biura Badań Historycznych IPN. Ponadto w swoim referacie badacz podjął się weryfikacji liczby polskich uczestników Brygad Międzynarodowych, którą ustalił na 3,8 tys. wobec 5 tys. funkcjonujących do dziś w literaturze. Następnie głos zabrał Mikołaj Kwiatkowski, reprezentujący Uniwersytet Warszawski i Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, który przedstawił wystąpienie pt. *Prozopografia środowiska dąbrowszczaków w świetle akt AAN*, przybliżając ustalenia przeprowadzonych przez siebie badań środowiskowych. Zaprezentował m.in. dane na temat wieku, wykształcenia, przeszłości politycznej, stopni wojskowych itp.

Ostatni z zaprezentowanych w tej części referatów wzbudził zainteresowanie podczas dyskusji. Pytania kierowano również do pozostałych panelistów, w tym np. o stanowiska polskich socjalistów wobec koncepcji frontu ludowego.

Prowadzenie wznowionych po przerwie obrad przejął dr Paweł Libera. Jako pierwsza swój referat, zatytułowany *Sytuacja w międzynarodowych oddziałach armii republikańskiej w świetle doniesień kierowanych do Moskwy przez polskich interbrygadzystów*, wygłosiła Anna Karska reprezentująca Rosyjską Akademię Nauk. Dzięki niemu zebrani poznali m.in. stosunki panujące w Brygadach Międzynarodowych, w tym np. kwestię zachodzących konfliktów wewnętrznych. W następnym wystąpieniu pt. *Ukraińscy ochotnicy w szeregach dąbrowszczaków – Kompania im. Tarasa Szewczenki w świetle dotychczasowych badań* Magdalena Gibiec z Uniwersytetu Wrocławskiego przedstawiła losy Ukraińców walczących w ramach Brygad Międzynarodowych. Ostatni panelista tej części, dr hab. Dariusz Jeziorny z Uniwersytetu Łódzkiego, zaprezentował historię Brytyjczyków biorących udział w hiszpańskiej wojnie domowej lat 1936–1939.

W przeprowadzonej następnie dyskusji poruszano kwestię wpływu propagandy sowieckiej na polskich komunistów. Pojawiły się również pytania do pozostałych prelegentów.

Po krótkiej przerwie wznowiono obrady, rozpoczynając czwarty i ostatni panel, zatytułowany „Wojna domowa w Hiszpanii w prasie

i publicystyce”, którego moderatorem był Paweł Sztama reprezentujący Biuro Badań Historycznych IPN oraz Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Jako pierwszy głos zabrał Dawid Zagził z olsztyńskiej Delegatury IPN, który w swoim referacie pt. *Polskojęzyczna prasa Brygad Międzynarodowych. Wybrane aspekty* przedstawił m.in. zagadnienia związane z kulisami powstawania i rozwoju różnego rodzaju wydawnictw autorstwa dąbrowszczaków. Następnie zebrani wysłuchali wystąpienia pt. *Żydowscy narodowcy o rodakach w brygadach międzynarodowych na łamach pisma „Hajnat” (1936–1939)* przygotowanego przez dr. hab. Grzegorza Berendta z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku oraz Uniwersytetu Gdańskiego. Kolejny referat, pt. *Wojna domowa w Hiszpanii i działalność Brygad Międzynarodowych w świetle publicystyki antykomunistycznej II RP*, wygłosił dr hab. Karol Sacewicz. Prezentując wyniki swoich badań, przedstawił m.in., jak niektóre tytuły (np. „Prawda o komunizmie”) wykorzystywały ten konflikt do ukazania na swoich łamach roli Kominternu i Związku Sowieckiego w inspirowaniu zaburzeń wewnętrznych w państwie hiszpańskim. Ostatnie wystąpienie w ramach tego panelu, pt. *Oblicze polityczne XIII Brygady Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego w świetle pisma „Dąbrowszczak”*, wygłosił dr Maciej Korkuć z Oddziałowego Biura Upamiętnienia Walk i Męczeństwa IPN w Krakowie.

W otwartej następnie dyskusji dużo miejsca zajęła polemika odnośnie do kwestii metodologicznych pomiędzy dwoma ostatnimi panelistami a dr Olgą Glondys z Uniwersytetu Autonomicznego w Barcelonie. Pojawiły się również pytania m.in. o wpływ i zasięg prasy antykomunistycznej, jak również o funkcjonowanie pisma „Dąbrowszczak”. Drugi dzień konferencji otworzył panel zatytułowany „II Rzeczpospolita a wojna domowa w Hiszpanii”, którego prowadzenie przejął prof. dr hab. Mirosław Golon. Jako pierwszemu przekazał głos dr. Janowi Stanisławowi Ciechanowskiemu, reprezentującemu Wydział Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego, który wygłosił referat pt. *Władze Rzeczypospolitej Polskiej wobec hiszpańskiej wojny domowej (1936–1939) i udziału w niej „dąbrowszczaków”*. Prelegent przedstawił w nim m.in. kwestie niejednoznacznego stanowiska polskich władz, które zachowując formalnie postawę nieinterwencyjną, handlowały bronią z obiema stronami konfliktu. Spojrzenie pomorskiej prasy na zagadnienia wojny domowej w Hiszpanii przedstawił następny referent – Wojciech Grott z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Wydawane na Pomorzu tytuły – jak zaznaczył – niezwykle rzadko traktowały o udziale polskich członków Brygad Międzynarodowych, choć na ich łamach pojawiały się teksty relacjonujące konflikt hiszpański. Panel zakończyło wystąpienie Macieja Żuczковского z Biura Badań Historycznych IPN w Warszawie, który wygłosił odczyt pt. *Polska*

Partia Socjalistyczna a wojna domowa w Hiszpanii. Analizując aktywność polskich socjalistów, badacz wskazał m.in. na ich negatywny stosunek do interwencji faszystowskich Niemiec i Włoch, czy też sam stopień zainteresowania się PPS hiszpańskim konfliktem.

Podczas przeprowadzonej następnie dyskusji pojawiły się pytania m.in. o poglądy polskich władz na wojnę domową w Hiszpanii, jak również o ewentualną reakcję polskiej prasy na sprzedaż przez władze państwowe broni.

Po krótkiej przerwie szósty panel obrad – „Polscy ochotnicy po zakończeniu wojny domowej” – rozpoczął prowadzący go dr Daniel Czerwiński z gdańskiego Oddziału IPN. Pierwsza w tej części wyniki swoich badań, prowadzonych razem z dr. Carlosem Brasso Broggim z Otwartego Uniwersytetu Katalonii, zaprezentowała dr Olga Glondys z Uniwersytetu Autonomicznego w Barcelonie. W referacie pt. *Polscy interbrygadziści i koniec wojny domowej w Hiszpanii w świetle relacji dr. Samuela Flato* przedstawiła m.in. zagadnienia związane z funkcjonowaniem w ramach republikańskich służb medycznych ochotników ze wschodu na przykładzie bohatera swojego wystąpienia. Następnie głos zabrała dr Aneta Nisiobęcka z Archiwum IPN, która wygłosiła referat pt. *Francja wobec problemu uchodźców hiszpańskich 1938–1940*. Badaczka omówiła funkcjonowanie obozów internowania stworzonych przez władze francuskie dla przybywających z Hiszpanii cudzoziemców, w tym m.in. dąbrowszczaków. Kolejny referat, zatytułowany *Dąbrowszczacy w Chinach 1939–1942*, wygłoszony przez dr. hab. Janusza Wróbla z Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Łodzi, poruszył kwestię grupy lekarzy, niedawnych członków Brygady Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego, którzy po zakończeniu konfliktu hiszpańskiego wzięli udział w walkach japońsko-chińskich. Sylwetce Bolesława Mołojca poświęcono ostatnie wystąpienie tej części. Wygłaszający je prof. Mikołaj Iwanow, reprezentujący Uniwersytet Opolski, przybliżył zebrany m.in. poglądy ostatniego dowódcy Brygady Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego na przyszły kształt rządzonej przez komunistów Polski.

Podczas dyskusji najwięcej głosów pojawiło się w odniesieniu do referatu dr Olgi Glondys. Podnoszono m.in. kwestie możliwości rozszerzenia badań autorki również o inne materiały. Odnoszono się również do treści wystąpienia dr Anety Nisiobęckiej.

Siódmy panel konferencji, zatytułowany „W służbie partii i bezpieczeństwa”, rozpoczął część poświęconą powojennym losom polskich ochotników Brygad Międzynarodowych. Prowadzący obrady dr Marek Szymaniak jako pierwszemu oddał głos dr. Mirosławowi Szumile z Biura Badań Historycznych IPN i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, który wygłosił referat pt. *Dąbrowszczacy w elicie PPR i PZPR*. Prelegent,

przedstawiając wyniki swoich badań, nakreślił m.in. dane dotyczące udziału byłych interbrygadzystów na różnych szczeblach władz struktur partii komunistycznej, a także ich roli w sprawowaniu rządów tzw. Polski Ludowej. Jak konstatował – najwięcej dąbrowszczaków znalazło się w szeroko rozumianym aparacie represji, a nie organach politycznych. Wątek ten w swoim wystąpieniu rozszerzył dr Daniel Czerwiński. Dokonując analizy akt personalnych dąbrowszczaków, którzy trafili do organów „bezpieczeństwa” państwa komunistycznego, badacz stwierdził m.in., że największa ich liczba została funkcjonariuszami urzędów bezpieczeństwa, a najmniej z nich trafiło do służb wojskowych. W kolejnych wystąpieniach prelegenci przedstawili konkretne przykłady karier interbrygadzystów w aparacie partyjno-państwowym i bezpiece. Sylwetkę płk. Henryka Toruńczyka, pierwszego dowódcy Korpusu Bezpieczeństwa Publicznego, przedstawił prof. dr hab. Mirosław Golon. Natomiast w referacie pt. *Wacław Komar – jeden z liderów środowiska dąbrowszczaków* dr Wacław Bagieński z Archiwum IPN przedstawił życiorys jednego z szefów komunistycznego wywiadu wojskowego.

Odbywająca się po wystąpieniach dyskusja ogniskowała się m.in. na życiorysie bohatera ostatniego z odczytów. Poruszono również m.in. kwestię możliwości socjologicznego ujęcia środowiska dąbrowszczaków. Nie zabrakło także nowych postulatów badawczych oraz propozycji rozszerzenia o nowe elementy już prowadzonych badań.

Wznawiający po przerwie obrady dr hab. Mirosław Szumiło otworzył i poprowadził otwarty panel dyskusyjny pt. *Miejsce dąbrowszczaków w historii Polski*, w którym wzięli udział dr Jan Stanisław Ciechanowski oraz dr Maciej Korkuć. Obaj badacze skupili się na przedstawieniu różnych aspektów funkcjonowania mitu dąbrowszczaków – zarówno samej jego genezy, jak i zmiennej roli na przestrzeni lat, w tym czasów teraźniejszych. Poruszono m.in. kwestię użycia legendy polskich uczestników hiszpańskiej wojny domowej w propagandzie komunistycznej jako jednego z elementów narracji o walce z faszyzmem o wolność. Podniesiono również zagadnienie zawłaszczania przez mit dąbrowszczaków innych mitów, jak np. ten dotyczący postaci samego Jarosława Dąbrowskiego. W prowadzonej dyskusji poruszano również kwestię nabywanych przez dąbrowszczaków uprawnień kombatanckich. Wśród pojawiających się postulatów badawczych wskazano m.in. na potrzebę stworzenia słownika biograficznego polskich ochotników.

Trzeci i ostatni dzień rozpoczął panel pt. „Studia przypadku”, będący drugą częścią bloku „Dąbrowszczacy w Polsce Ludowej”. Jego prowadzenie objął dr Jan Stanisław Ciechanowski, który przekazał głos pierwszemu prelegentowi Pawłowi Sztamie z Biura Badań Historycznych IPN oraz

Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. W wystąpieniu zatytułowanym *Dąbrowszczak w Głównym Zarządzie Wojska Polskiego – płk Jan Rutkowski* przedstawił zarys życiorysu polskiego interbrygadzysty, więźnia obozów koncentracyjnych, który w 1945 r. stanął na czele komunistycznego wywiadu wojskowego. Sylwetkę innego z dąbrowszczaków, Mieczysława Broniatowskiego, przybliżył zebrany Grzegorz Wołk reprezentujący Biuro Badań Historycznych. Analizując biografię bohatera swojego wystąpienia, referent wskazał na kolejne etapy włączania się w ruch komunistyczny – od członka Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej do prominentnego oficera aparatu represji. Postać Michała Brona – dąbrowszczaka, członka kierownictwa wywiadu tzw. Ludowego Wojska Polskiego, inwigilowanego pod koniec życia przez służby kontrwywiadowcze PRL – przedstawił Bartosz Kapuściak z Oddziałowego Biura Badań Historycznych w Katowicach. Następnie głos zabrał dr hab. Jacek Romanek, który wygłosił referat pt. *Bolesław Maślankiewicz i Ignacy Borkowski – dwaj komendanci wojewódzcy MO w Lublinie o „dąbrowszczackich korzeniach”*. Reprezentant lubelskiego Oddziałowego Biura Badań Historycznych, poza przedstawieniem życiorysów, wskazał na dużą rolę ich udziału w konflikcie hiszpańskim na ich kariery, podkreślając jednak przy tym, że nie zajmowali oni czołowych stanowisk w strukturach aparatu represji i bezpieczeństwa. Ostatnim panelistą części był dr Robert Spątek z Oddziałowego Biura Badań Historycznych w Warszawie, który w swoim odczycie zaprezentował sprawę uwięzienia Grzegorza Korczyńskiego i Wacława Komara w latach pięćdziesiątych w ramach procesu szukania wroga wewnętrznego w łonie partii komunistycznej.

Prowadzoną dyskusję rozpoczęło pytanie o wpływ hiszpańskiego epizodu życia bohaterów referatów na ich powojenne losy, na które odpowiedzieli wszyscy prelegenci. Dysputanci podejmowali również kwestię powiązania omawianych postaci z aparatem służb sowieckich, jak również poszczególnych elementów życiorysu Mieczysława Broniatowskiego.

Ostatni panel, zatytułowany „Dąbrowszczacy w historiografii, literaturze i muzeum”, rozpoczął referat wygłoszony przez dr hab. Monikę Bednarczuk reprezentującą Uniwersytet w Bochum pt. *O potęgę ideologii i potrzebie identyfikacji grupowej w poezji i wspomnieniach interbrygadzystów* poświęcony analizie przykładów dorobku pisarskiego. Badaczka zajmując się kwestiami tożsamości zbiorowej dąbrowszczaków, wyróżniła m.in. cztery główne mity rozpowszechniane przez nich w literaturze wspomnieniowej. Następny referat, zatytułowany *Legenda osierocona. Początki tworzenia się mity dąbrowszczaków w tzw. Polsce Ludowej*, wygłosił dr Marcin Kłodziński z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Przedstawił

on zagadnienie prób kreowania przez polskich weteranów hiszpańskiej wojny domowej własnej legendy, a także kwestię małego zainteresowania władz partyjno-państwowych jej promowaniem. Prowadzący tę część obrad dr Daniel Wicenty z Oddziałowego Biura Badań Historycznych w Gdańsku przekazał następnie głos kolejnemu prelegentowi, dr. hab. Tadeuszowi Rutkowskiemu reprezentującemu Uniwersytet Warszawski, który przedstawił problematykę ujęcia dąbrowszczaków w historiografii PRL. W swoim wystąpieniu zaznaczył m.in., że monopol na tworzenie obrazu wojny domowej i udziału w niej członków Brygady Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego mieli zarówno sami interbrygadziści, jak i zupełnie podporządkowane aparatowi państwowemu instytucje. Jako ostatni głos zabrał dr Marek Szymaniak z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Wskazując miejsce narracji o hiszpańskim konflikcie na wystawie głównej Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, omówił znajdujące się w tej części artefakty, które w jego opinii nie są wystarczająco reprezentatywne dla całości problematyki.

Dyskusja końcowa skupiła się przede wszystkim wokół ostatniego wystąpienia. Zapytano m.in., czy w zbiorach gdańskiego muzeum znajdują się inne przedmioty związane z wojną domową w Hiszpanii.

Obrady i całą konferencję zakończył dr Daniel Wicenty, konkludując, że temat dąbrowszczaków nie został wyczerpany i z pewnością znajdzie odzwierciedlenie w innych dyskusjach i konferencjach naukowych.